

L'INTERÈS DE GABRIEL FERRATER
PER LA POESIA D'AUSIÀS MARCH

Lluís CABRÉ
Universitat Autònoma de Barcelona

Marcel ORTÍN
Universitat Pompeu Fabra

1

Gabriel Ferrater es posà a llegir seriosament la poesia d'Ausiàs March a principis de 1956, dos anys abans d'iniciar la pròpia obra en vers. Ho documenta una carta del 15 de febrer d'aquell any a Jaime Gil de Biedma, amic recent i confident seu en qüestions de poesia:

Mis experiencias de lector han girado en esas últimas semanas alrededor del viejo lemosín Ausiàs March, que me está resultando bonísimo (desgraciadamente, porque el mundo está ya muy *overfurnished*). (Ferrater 1986: 343)

L'estímul per al descobriment sens dubte li havia vingut dels llibres que estava publicant llavors Pere Bohigas, un altre amic seu: l'edició anotada de la poesia de March a «Els Nostres Clàssics». En aquell moment ja n'havien aparegut –a més del volum 1 (1952), d'estudi i presentació general– els volums 2 (1952), 3 (1954) i 4 (1955), que en donaven l'obra completa fins a la poesia CX; el volum 5 i darrer –amb dinou poesies més, apèndixs documentals i descriptius de la llengua i la versificació, i un glossari– és posterior, del 1959.

Aquesta novetat editorial significava alguna cosa més que l'oportunitat de llegir o rellegir un clàssic ben establert. Els anys 1912 i 1914 Amadeu Pagès havia publicat els dos volums de la seva edició crítica de March, la primera d'un autor català amb *stemma* lachmannià i un estudi de tots els testimonis. Avalada amb el segell editorial de l'Institut d'Estudis Catalans, fou rebuda com una edició definitiva,

i així era considerada encara als anys cinquanta. Dit molt ràpidament, allò que havia establert era un ordre nou de les poesies (sobre la base d'alguns manuscrits) i la convicció no demostrada que es tractava d'un ordre cronològic d'autor, en darrer terme procedent de dos volums considerats autògrafs: els dos llibres desenquadrats «amb cobles» que hi havia a la casa del poeta en el moment de la mort l'any 1459. Atès que hi apareixien barrejades poesies amb senyals o invocacions diversos, també fou acceptada la hipòtesi consegüent, segons la qual tota l'obra de March s'adreçava a una sola dama: de fet, una reformulació de l'antiga lectura dels petrarquistes del segle XVI, que havien fet d'Ausiàs March l'autor d'un cançoner ordenat en cants d'amor, de mort, morals i espirituals –un recull anàleg al *canzoniere* per a Laura–, però ara amb el cançoner d'autor seguint un ordre cronològic, i tanmateix suggerint encara la reflexió vital amb propòsit exemplaritzant.¹

Es pot seguir el fil d'aquesta lectura en els comentaris que havien fet de la poesia de March alguns amics de Ferrater, interlocutors seus en els anys en què s'estava incorporant a l'escena cultural barcelonina com a crític d'art i lector perspicaç i omnívor. Carles Riba ja havia escrit l'any 1918 que «Petrarca un dia es superà en Ausiàs March» (Riba 1985: 89), i el 1935 encara els comparava: «Petrarca havia donat a Europa la comèdia, tan pregonament humana, del cor entotsolat», mentre que March li tornà la «passió autèntica» (Riba 1986: 124). I en la seva antologia de March de 1948 (deutora de la lliçó de Pagès en el text, com és lògic, però també en els judicis, començant pel de l'ordre cronològic natural de les composicions) presentà el poeta com una ànima «orgullosa i violenta»: l'autor d'una obra «contradictòria», en què l'aspiració a la puresa conviu amb el reconeixement, en ell mateix i en l'estimada, de les «febleses de la natura humana ferida» (Riba 1986: 151). Aquesta lectura de March basada en la sinceritat de sentiment i raó, explicada en termes de psicomà-

1. Ningú no dubtà d'aquesta hipòtesi fins a Riquer (1964: II, 491, 508). Per a un estat de la qüestió sobre l'ordenació de la poesia de March, vegeu Cabré (2014: 359-365).

quia i de conflicte, la traslladà poc després als sonets de *Salvatge cor* (1952), amb el conegut títol *marquià*.

D'aquesta lectura, probablement en depèn la que va fer també en aquesta època Rosa Leveroni, deixeble de Riba. El mateix Ferrater recordà que amb ella «parlàvem d'Ausiàs» els estius que havien coincidit a Cadaqués («Poema inacabat», v. 101; Ferrater 1966: 17). Leveroni havia publicat l'article breu «El meu Auziàs March» (1944), d'interpretació personal de la poesia XXVII, i un de més llarg i escolar sobre les imatges marines de March en comparació amb alguns precedents romànics (1951). En el primer confessava que allò que li desvetllava l'emoció en la lectura de March no era sinó «el trobar en els seus versos aquest deseiximent trist de poeta desencantat que me'l fa tenir com a germà gran de Baudelaire», la consciència que hi descobria d'un «abisme interior insalvable» (Leveroni 1944: [2]). Anàlogament, en el segon article en destacava, per damunt de la moral i la filosofia posades en vers que havia subratllat Pagès —en l'edició del qual el llegia—, el reconeixement de la pròpia feblesa, la tristor, el sentiment de buidor, característics d'una obra que no era sinó expressió de la «veritat més íntima» del poeta; cada època es fa «actual i pròxim» allò del passat que realment li interessa, conclouia Leveroni, i per això no era estrany «que els joves nostres vegin en ell un precedent dels poetes maleïts que més estimen» (Leveroni 1951: 153, 165).² L'angoixa de l'existencialisme d'aquell temps es projecta en aquestes lectures.

L'edició que Bohigas començà a publicar el 1952 posà la poesia de March a l'abast de lectors nous, com el mateix Ferrater, i constituí, en aquest context, una rectificació. La seva nota principal era

2. En un altre article publicat a *Poesia*, núm. 11 [gener 1945], p. [1-2] (Maurice Molho. «Note sur Auziàs March»), s'insistia en aquesta lectura: «tout chez Auziàs March conduit à une destruction voluptueuse de la personnalité: à chaque minute le poète s'assassine». L'ànima de la revista era Josep Palau i Fabre, molt interessat pel simbolisme visionari de Rimbaud i per les tendències nihilistes i autodestructives dels *poètes maudits*. L'afinitat amb Baudelaire també la considerà Joan Ferraté en un article datat el 1957 (Ferraté 1968: 136-137).

la prudència. En el volum introductori March no era llegit com un poeta-filòsof a la manera de Pagès, sinó com un escriptor amb unes idees sobre l'amor i certs coneixements de filosofia moral, sense cap ombra de petrarquisme *avant la lettre* ni cap adhesió a la modernitat, fos el simbolisme dels poetes maleïts o la confessió sincera del propi drama existencial.³ En l'edició mateixa, la fiabilitat del text (que no aspirava a ser el d'una edició crítica) era sostinguda per un aparat de variants selectes i la tria justificada d'alguna en particular; i l'anotació (àmpliament comprensiva, i presentada per primera vegada al costat de cada poesia, a diferència de la de Pagès)⁴ oferia al lector justificacions lèxiques i gramaticals d'alguns sentits literals, remissions a motius de la cultura de l'època i explicacions de conceptes de l'ètica i la psicologia escolàstiques, a més d'un valuós repertori de coreferències per establir relacions entre poesies diferents.⁵

2

L'edició de Bohigas convidava a llegir March sense partits presos i tenint a la vista els elements crítics essencials. En el «Poema inacabat», Ferrater es presentà ell mateix com un dels lectors que havien tret profit de la feina filològica del seu amic:

Com que no sóc desagraït,
de cor saludo els erudits
i els seus estris, els films, la làmpara
de quars, amb les antigues làmpares
on es cremen ulls diligents

3. Ell mateix, el 1959, qüestionà que March fos un «home escindit» (Bohigas 1982: 205-207).

4. L'edició de Pagès no era anotada; les seves notes les presentà a part, en un volumet en francès publicat a París el 1925.

5. És sabut que Bohigas, quan preparava l'edició, discutia el text de March a casa de Josep Maria de Casacuberta; s'hi afegia Ramon Aramon, i algunes vegades també Martí de Riquer.

que abans que els meus corren al text
per mi frisós d'arbres i d'homes,
el mig llegeixen, mig anoten,
i me'l passen molt puntuat
i tot amarat d'aparat.
Gràcies doncs, Pere Bohigas,
pel teu Ausiàs (una mina
d'hores de llapis i silló
penetrant la teva lliçó),
Pere amb qui espero dues albes
(i amb la Mercè) cada any sens falta:
la de Sant Pere i de Cap d'Any.
No fallarem tampoc enguany.⁶

Aquests versos del «Poema inacabat» s'han de datar l'any 1961.⁷ En aquell moment ja havien aparegut els cinc volums de l'edició de Bohigas, i han quedat testimonis de la lectura extremament atenta que Ferrater n'havia anat fent. Aquella «mina / d'hores de llapis i silló / penetrant la teva lliçó» no era pas una expressió hiperbòlica, a la vista de diversos documents d'aquesta època que s'han conservat.

Es tracta de documents de publicació pòstuma o bé inèdits, i n'hi ha que no han estat descoberts fins fa ben poc.⁸ El primer és una llibreta d'espiral de paper quadriculat i mida quartilla, manuscrita, amb

6. Dins *Teoria dels cossos* (1966: 19-20), v. 189-206; sense variants en la versió de *Les dones i els dies* (1968).

7. Josep M. Castellet donà la data final del poema: «L'any 62 aparegué el seu segon llibre, *Menja't una cama*, i enllestí l'escriptura del "Poema inacabat", que incloem en aquest volum» («Pròleg». Dins: Ferrater 1966: 5-11, p. 6). Els versos citats, però, són del setembre de 1961: es poden datar així per algunes referències de dins mateix del poema, i hi ha una carta de Ferrater a Joan Vinyoli del 26 d'aquell mes que ho confirma, perquè li diu que ja en porta escrits 580 versos. (Jordi Cornudella, comunicació personal, 14-ix-2018.)

8. La major part d'aquests documents formen part del llegat dels papers personals de Gabriel Ferrater i Joan Ferraté. Agraïm a Jordi Cornudella, que custodia el llegat, totes les informacions que ens ha proporcionat, així com l'accés immediat a les fonts que hem pogut aprofitar en aquest article.

una pàgina reservada a cadascuna de les poesies i encapçalada amb el número corresponent en xifres aràbigues, de la I a la LIII.⁹ El segon és un dels volums de March en què l'havia llegit, amb anotacions marginals de la seva mà.

La llibreta d'espiral sembla el testimoni d'una primera lectura de March, però no hi ha cap dada que permeti assegurar-ho. Si aquest fos el cas, caldria datar-la entre els darrers mesos de 1955 i els primers de 1956. Conté dues menes de comentari. A les quinze primeres pàgines (corresponents, doncs, a observacions referides a les poesies I-XV), Ferrater escriví a l'angle superior esquerre de cada pàgina uns epígrafs de descripció temàtica. Estan escrits en tinta negra i indiquen un segon estadi de redacció. Segurament hi cercava una certa coherència de poesia a poesia, partint de la hipòtesi de l'ordenació biogràfica, que llavors no es discutia, i per això algun dels epígrafs parla de «tornada a...» i d'altres es repeteixen.¹⁰ A tota la llibreta, la resta de la pàgina després del número de la poesia corresponent, la destinà a l'anotació de detall d'alguns versos (per a algunes poesies, però, la deixà en blanc). Aquestes notes seves, en tinta blava, són de diverses menes: rectificacions de la puntuació que presentava l'edició de Bohigas; aclariments del valor semàntic exacte de mots o expressions, sobretot quan no coincideix amb el de l'ús actual; dubtes d'interpretació del sentit literal d'algun vers que sembla ambigu per causa de la sintaxi; i discussions de la interpretació que feia

9. Gairebé sempre la numeració de les poesies de March en els textos de Ferrater és en xifres aràbigues; aquí la fem en romanes per tal d'unificar les referències, seguint la convenció de l'edició de Bohigas.

10. En donem la relació completa: (I) Enyorança del passat. (II) Fermetat. Timidesa. (III) Malaltia. Timidesa. (IV) Fermetat. Espiritualitat. (V) Espiritualitat. Timidesa. Correspondència. (VI) Tornada al realisme. Misogínia. (VII) Correspondència. Fermetat. Deprecació. (VIII) Realisme. Misogínia. (IX) Suïcidi. Timidesa. Contradiccions. (X) Submissió. Timidesa. (XI) Mort. Decepció. Orgull. (XII) Vergonya. Deprecació. Culpa. (XIII) Mort. Deprecació. (XIV) Fortuna. Enyor del passat. (XV) Deprecació.

l'edició de Bohigas d'un vers o de la poesia sencera.¹¹ Algunes anotacions revelen ja el seu interès per la introspecció i l'anàlisi dels comportaments en la poesia de March, un aspecte que s'accentua en documents posteriors i sobre el qual tornarem més avall. El conjunt és un bon reflex de la seva reacció apassionada de lector a l'aparició de l'edició de March a «Els Nostres Clàssics» (fins a la poesia LIII, o sigui fins a les primeres trenta pàgines del volum III, que és el segon de l'edició pròpiament dita). S'hi endevina potser la primera fase d'un projecte de nova puntuació i anotació. I probablement demostra que Ferrater no havia pogut tenir accés a aquesta poesia abans (o sigui en l'edició de Pagès de 1912-1914).¹²

L'únic volum conservat de l'edició de Bohigas que posseïa Ferrater és el cinquè, publicat l'any 1959.¹³ Les anotacions amb llapis, fetes

11. A tall d'il·lustració, reproduïm les anotacions corresponents a la poesia I, en el mateix ordre en què apareixen: 12-17 ...ma dolor. / Sí com aquell... sens un punt de recort, / plagués a Déu...; 33 creix = «incresce»; 32 tot son menjar en dolor se nodreix: podreix? o és «el malalt» subjecte de «nodreix», i «son menjar» complement?; 44 creura poch si; 40 com fuig = «as it passes»; 40 mal apella: «diu que és un mal», o «crida vanament, sense èxit»?

12. És segur que no tenia les anotacions de Pagès a la poesia de March: a la llibreta (poesia XLVIII), l'única referència que hi fa és indirecta i procedeix de l'edició de Bohigas, volum III (1954: 14).

13. Forma part del Fons Joan Ferraté, dipositat a la Biblioteca Barri Vell de la Universitat de Girona. És un exemplar de la primera edició, sense guillotinar. L'*ex-libris* de Joan Ferraté hi fou afegit en el moment de fer el dipòsit. Conté anotacions manuscrites atribuïbles a Gabriel Ferrater (fetes damunt el text mateix o al marge) a les pàgines 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15 i 16 (corresponents a la poesia CXI i a la poesia CXII fins al vers 240), i després a les pàgines 71, 74, 75 i 77 (corresponents a la poesia CXVII). També conté anotacions marginals amb lletra de Joan Ferraté, sobre lliçons variants de la poesia CXXVIII en l'edició de Pagès. El fons també té els volums III, IV i V de l'edició de Bohigas: n'hi ha dos exemplars de cadascun, guillotinat, i sense anotacions (i de nou amb l'*ex-libris* de Joan Ferraté afegit en el moment del dipòsit); és improbable que haguessin pertangut a Gabriel Ferrater. Agraïm a Jaume Rufí, cap de la Biblioteca Barri Vell de la Universitat de Girona, les facilitats per a la consulta del fons i les informacions que ens proporcionà sobre els materials dipositats.

damunt el text mateix i no gaire nombroses, són exclusivament gramaticals i de puntuació.¹⁴ El volum té sobretot el valor de confirmar documentalment que la lectura de Ferrater va prosseguir després del primer descobriment de March, i que es va estendre a l'obra sencera.

Un tercer document de treball el constitueixen noranta-dos folis mecanografiats per una sola cara que s'han conservat junts i semblen picats amb la mateixa màquina, però representen propòsits i moments diferents.¹⁵ Van ser enquadernats en un sol plec, entre cobertes de cartolina blanca, probablement pel mateix Ferrater; aquesta enquadernació amb clavilles de llautó, molt característica, devia fer-la pels volts de 1960. (Són de la mà de Joan Ferraté, en canvi, unes indicacions fetes a la coberta anterior, amb llapis: el nombre total de pàgines i la relació de les vint-i-quatre poesies editades o anotades o traduïdes al castellà, amb el número de cada poesia en xifres àrabi-gues i els diversos grups distingits per mitjà de ratlles marginals.)¹⁶

El primer grup dins aquest plec el formen vint-i-tres poesies transcrits a partir del text de Bohigas, però amb l'ortografia modernitzada, una nova puntuació i uns altres criteris ortotipogràfics.¹⁷

14. Per exemple, al marge del vers 12 de la poesia CXI, «sí que jamás me veja delitós», Ferrater anotà: «subj.?»; i al marge del vers 59 de la poesia CXII, «no·ns hi fa·ntrar, mas no·y entram sens ella», anotà: «concessiu». Pel que fa a la puntuació, proposà nombroses simplificacions de la puntuació de Bohigas, i també alguna rectificació, per exemple aquesta del vers 204 de la poesia CXII: «car, morint, l'om pert quant al món afanya» > «car morint l'om, pert quant al món afanya».

15. Amb la mateixa màquina, i el mateix format de les primeres vuitanta-sis pàgines d'aquest plec (34 ratlles per pàgina, 65-70 espais per ratlla), escriví també un article inèdit, «Notas sobre la poesía de Josep Carner», que es pot datar amb seguretat de la primavera de 1958; hi ha indicis que aquesta màquina l'emprà des dels primers anys cinquanta fins als primers seixanta (Jordi Cornudella, comunicació personal, 31-v-2018).

16. Aquest plec de fulls mecanoscrits forma part del llegat de Gabriel Ferrater i Joan Ferraté esmentat a la nota 8. S'hi ha conservat també una còpia en paper carbó d'una part del material: les sèries de poesies que van de la LI a la XC i de la CXII a la CXXVII, i la poesia CII, amb foliació a part.

17. Són les poesies VIII, XXVIII, LI, LII, LIII, LXXVI, LXXVII, LXXVIII, LXXXIV, LXXXV, LXXXVIII, XC, XCI, CXI, CXIII, CXIV, CXV, CXVI,

Hi domina un criteri de màxima clarificació del sentit, per exemple amb l'ús dels dos punts precedint una explicació, o dels parèntesis indicant un incís.¹⁸ Les poesies VIII i XXVIII porten notes al marge dret, escrites a mà, amb una lletra que les situa aproximadament a finals dels anys cinquanta. Són propostes d'interpretació literal i qualificacions de l'actitud del jo poètic des d'un punt de vista psicològic o moral: responen, doncs, a la mateixa tipologia dels comentaris que Ferrater anotà a la llibreta d'espiral (excloses les esmenes de puntuació, que aquí ja s'incorporen al text).¹⁹

Posades després d'aquestes poesies, hi ha quatre pàgines mecanoscrites que contenen cinquanta-quatre notes a versos o passatges de la poesia XCII (la que algunes edicions anomenen «Primer cant de mort»). De nou es tracta de notes d'interpretació del sentit, i sovint es presenten en forma interrogativa, com a dubtes o hipòtesis; algunes fan comentaris al contingut;²⁰ d'altres són de discussió de les notes

CXVII, CXVIII, CXIX, CXXIII i CXXVII. Les inicials de vers es presenten en majúscula, es deixa d'indicar amb un espai blanc la cesura, i al final de cada octava i de la tornada es dona al marge esquerre el número de vers. Cada full conté un màxim de trenta-dos versos.

18. Vegeu per exemple VIII, 5-7: «Axí's conquer en aquest temps aymia; / cobles e lays, dances e bon saber / lo dret d'Amor no poden conquerer;» (Bohigas) vs. «Així 's conquer en aquest temps aimia: / Cobles e lays, danses e bon saber / Lo dret d'Amor no poden conquerer;» (Ferrater); i VIII, 13-15: «En temps passat, mudança no sentia; / d'açò'm repreh e'm tinch per molt grosser, / cuydant saber tot quant era mester:» (Bohigas) vs. «En temps passat mudança no sentia / (D'açò 'm reprenc e em tinc per molt grosser), / Cuidant saber tot quant era mester:» (Ferrater).

19. Com a exemple, transcrivim les de la poesia VIII, després d'indicar el número del vers o dels versos a què fa referència cadascuna: 12 «dansa el rostit com a bollit»; 13 A: «no canviava» – B: «no seguia la música»; 15 – car la música és la del temps, de l'opinió comuna –; 19-20 – lucidesa; 21-24 – volia un amor que no fos una «passió», un desig torturador: que fos un estat permanent. 33-34 – pas a la hipocresia.

20. Per exemple la dels v. 111-112 («De pietat de sa mort ve que'm dolga, / e só forçat que mon mal haj ·a plànyer»): «Hi ha una progressió que és gairebé una antítesi: de la pietat a la *self-pity*».

corresponents de l'edició de Bohigas;²¹ i moltes són d'aclariment de la sintaxi i del lèxic.²² És interessant una anotació manuscrita al capdamunt de la primera pàgina, feta en la mateixa lletra de les notes al marge de VIII i XXVIII, perquè potser permet de datar tot el conjunt. L'anotació fa «14.10, 56.5: sí bé», i vol dir que era aquesta, al seu entendre, la forma que havia d'adoptar la locució en els versos corresponents de les poesies XIV i LVI (Bohigas hi havia editat «si bé»): és la mateixa observació que trobem en una carta de Ferrater a Carles Riba del 6 de desembre de 1957.²³

Formen un altre grup les tres poesies que preparà per a l'article «Tres poemas de Ausiàs March» (VIII, XXVIII i XCI, amb el text català i la traducció castellana en prosa); s'han conservat en un mecanoscrit de vuit pàgines, fragmentari, precedides d'una interessant «Nota preliminar» que comentarem més avall. Pel que fa al text català, totes tres ja les havia transcrites en el grup inicial de vint-i-tres

21. Per exemple, interpretant els v. 75-76 («Aquell voler qu'en mi no troba terme / és lo mijà per on dolor m'agreuja») Bohigas havia donat aquesta nota per al v. 76: «*lo mijà* es refereix a *aquell voler*»; Ferrater escriu: «76. No es tracta per res de l'amor mitjà o compost; “mitjà” vol dir l'instrument del dolor, o el lloc on aquest s'agafa».

22. Per exemple, a propòsit d'aquest passatge: «Lo voler cech del tot ell· il·lumena / mas no en tant que leve ·l cataracte, / e si posqués fer sens empaig son acte, / no fór· al món hull ab gota serena» (v. 35-38), Ferrater escriu en la seva nota al v. 38: «“serena”: ¿què vol dir?». Bohigas no havia explicat l'adjectiu perquè forma part d'una expressió que li devia resultar familiar, i per això en les seves notes en donà directament el sentit en context: «al món no hi hauria passió cega (“hull ab gota serena”)». El dubte de Ferrater indica que encara no tenia a l'abast el volum corresponent del *Diccionari Català-Valencià-Balear*, que és de l'any 1959, en el qual hauria trobat l'explicació que necessitava, s.v. «gota» («“gota serena”: “amaurosi, privació de sensibilitat a la retina”»).

23. «Una altra qüestió semblant: a Ausiàs March, XIV, 10 i LVI, 5, hi surt un *sí bé* que també és continuatiu, equivalent a l'*aussi bien* francès. Bohigas no se n'ha adonat: escriu *si* sense accent i ho interpreta com a concessiu» (Ferrater 1995: 117-118). En aquell moment ja havien aparegut quatre volums de l'edició de Bohigas; només faltava el cinquè (1959), amb les poesies CXI-CXXVIII.

poesies del plec;²⁴ de la poesia VIII se n'ha conservat només el final (v. 32-44), i de la XCI només la primera octava i la tornada (v. 1-8 i 73-76). Pel que fa a les traduccions, s'han conservat íntegres les de les tres poesies (la qual cosa fa pensar que era aquest text el que Ferrater tenia interès a conservar juntament amb l'esbós de la nota preliminar). Aquestes traduccions són molt interessants, per dues raons que convergeixen en el mateix propòsit de divulgar la poesia de March facilitant-ne al màxim la comprensió: Ferrater hi incorpora tota la interpretació que havia anat elaborant primer en forma de notes (les notes manuscrites marginals de les poesies VIII i XXVIII, potser fetes pensant ja en la traducció d'aquestes poesies al castellà); i s'esforça a fer explícits els sobreentesos i els vincles conceptuals entre versos, tan característics d'aquesta poesia, per mitjà d'observacions aclaridores del sentit literal posades entre claudàtors.²⁵

24. Amb petites variants de puntuació i ortotipogràfiques; com a exemple en reproduïm les següents, traient-les totes de la poesia VIII (donem en segon lloc el text que preparà per a l'article en castellà): v. 36 «Si no és fred, no deu ser corregit.» > «Si no és fred no deu ser corregit.»; v. 37 «Per què d'amor yo mal ja no diria.» > «Per què d'amor jo mal ja no diria.»; v. 40 «E si la vés, per Déu l'adoraria.» > «E si la vés, per déu l'adoraria.» (La solució gràfica del pronom personal de primera persona vacil·la: en el text de la poesia XXVIII que preparà per a l'article en castellà, v. 7 i 11, hi trobem la forma «yo».)

25. Per il·lustrar-ho reproduïm la de la poesia XXVIII: «TRADUCCIÓN: El día tiene miedo de perder su claridad, cuando viene la noche ensanchando sus tinieblas. Son pocos los animales que no cierran sus párpados, y en los enfermos se acrecienta el dolor. Los malhechores quisieran que todo el año fuera noche, para que sus maldades tuvieran protección. Pero yo, que vivo sin pareja [a diferencia de los animales], atormentado [como los enfermos y como los malhechores apresados] y sin hacer daño [por contraste con los malhechores], querría que pronto pasara. ¡ Aunque, por otra parte, obro peor que si matara despiadadamente a mil justos, ya que disparo todos mis cepos y aguzo todo mi ingenio para traicionarme. No penséis sin embargo que en el día me ahorro tal ocupación; si en la noche trabajo quebrándome la cabeza, es para cometer de día la traición. Ni el miedo a la muerte, ni el de la vida estrecha [que mi malicia debería acarrear], alivian el esfuerzo con que tiendo a causar mi propia ofensa. ¡ Llena de discreción: mi pensamiento medita como va a atarse el lazo de amor; [como un animal que ignora el

Al final del plec hi ha tres pàgines –la segona i la tercera, numerades– amb els versos 1-96 de la poesia CII (que té 232 versos, o sigui que si la transcripció era completa se n’han perdut cinc pàgines), i tres pàgines més sense numerar amb les notes de Ferrater a aquests versos, fins al 74. Es tracta d’un conjunt independent, en fulls d’una altra mida escrits amb un interlineat més estret. L’edició del text segueix el criteri de la de les altres poesies, però les notes tenen un caràcter diferent, més objectiu i més tècnic –sense els comentaris personals que trobàvem en les dels documents anteriors–, com si estiguessin pensades per a una edició.²⁶ Hi predominen les d’anàlisi lingüística, que desemboquen en consideracions sobre grafies, puntuació i resolució editorial de llocs ambigus.²⁷

cepo y como un criminal imprudente] ando sin parar, siguiendo un recto camino. Y voy a mi fin, si la merced no me protege.». Aquesta poesia li interessava en particular, com es veu en els comentaris al marge de la primera transcripció que n’havia fet en el plec. També la comentà el seu germà Joan en l’article de 1957 (Ferraté 1968: 135-137); el text que en donà contenia solucions de puntuació i una variant pròpies, que es retroben en la seva edició de March (Ferraté 1979).

26. En aquest cas serien encara un esbós, perquè inclouen comentaris difícilment publicables; per exemple, en referència als v. 34-36: «Per als medievals l’horror de la prodigalitat és un sentiment molt viu (societat molt més consumptiva que productiva, *que diria l’altre*), [...]» (la cursiva és nostra).

27. En transcrivim una mostra i hi anteposem la seva versió dels versos corresponents. En referència als v. 5-8 («Qual és lo foll que estime res de si, / Puix lo voler no sap on li darà? / Son mal vinent no sap com lo sentrà, / Lo que sofrir no sap de fi en fi.») anota, sobre el v. 6: «L’oració causal d’aquest vers es pot enllaçar tan bé amb l’anterior com amb el següent. La puntuació moderna, massa precisa, esborra aquestes ambigüïtats, de les quals March fa un gran ús». Al v. 15 («E en un instant se troba reposat») anota: «No m’agrada massa de suposar elisions (Bohigas n’abusa), però aquesta em sembla clara». En referència als v. 21-22 («E va en part on per nul temps no fon / E veritat sa búxola no ’l diu») anota, sobre el segon: «La conjunció *e* té aquí valor causal: March és capaç de donar-li qualsevol valor». I en referència als v. 53-56 («Mas he sentit que en esta amor del cos, / Temps discorrent, l’ànima ’n pren sa part / E mescla-s’hi hom, sens haver esguard, / D’on se penit e mostren-ho sos plors.») anota, sobre el v. 55: «El vers es pot parafrasejar: “I així doncs, l’home s’hi mescla sense guardar cap cautela”. O

No sabem del cert quina funció havien de fer els materials d'aquest plec enquadernat (exceptuats els de l'article «Tres poemas de Ausiás March», que tenen un propòsit clar de divulgació de March en castellà).²⁸ Segons Xavier Dilla, en aquesta època Ferrater s'havia compromès amb Josep M. Cruzet a preparar una antologia de March per a la «Biblioteca Selecta», per commemorar els 500 anys de la mort del poeta; però sembla que es devia endarrerir, o potser hi renuncià, i el projecte acabà passant a Joan Fuster, que publicà la seva *Antologia poètica* de March (text original i versió en català modern acarada, precedits d'un pròleg extens) l'any 1959.²⁹ És molt probable que Ferrater fes la seva feina, sobretot la d'ortografiació i nova puntuació del text de March, pensant en aquesta publicació; la hipòtesi es correspon amb la datació de la major part dels materials del plec entre els anys 1956 i 1959.

Els documents que hem descrit fins aquí donen testimoni de l'estímul que representà per a Ferrater l'edició de Bohigas. L'estímul actuà sobretot en el seu sentit crític, com hem vist: l'impulsà a intentar precisar per a ell mateix el significat literal de les poesies de March, posant l'accent en el funcionament del llenguatge, sobretot en el nivell sintàctic; i també, de manera consegüent, a voler facilitar-ne a d'altres la lectura, a base d'intervenir en les grafies i la puntuació del text català o de proporcionar-ne una traducció explicativa al castellà. És molt probable que per a aquesta operació comptés encara

sigui que *E* té valor consecutiu, i que *hom* no és un mer pronom impersonal, sinó un substantiu de sentit ple ("la natura d'home")».

28. És possible que destinés l'article a *Papeles de Son Armadans* o a *Cuadernos Hispanoamericanos*, revistes en les quals estava publicant en aquells anys i que remuneraven els col·laboradors (Jordi Cornudella, comunicació personal, 31-v-2018).

29. L'observació procedeix de la lliçó que impartí Xavier Dilla en el curs d'estiu «El llegat Ferraté(r): poesia i crítica», de la Universitat de Girona (11-13 de juliol de 2018), al qual no poguérem assistir. Desgraciadament, la notícia ens arribà quan ja teníem l'article pràcticament enllestit, i això ens ha impedit conèixer a fons el seu treball i compartir informació.

amb el text de Bohigas, només, i no tingués a la vista el de Pagès.³⁰ Ferrater impugna sovint el text de partida, i en sol donar una puntuació alternativa interessant, però no sempre entén bé les expressions de March.³¹ Sigui com sigui, la nova publicació representà per a ell l'oportunitat de posar a ple rendiment la seva perspicàcia de lector.

En un poeta, l'estímul que proporciona la lectura és fàcil que desemboqui en una reflexió sobre la mateixa creació. Un altre document que s'ha conservat dona testimoni del fet que la poesia de March interessà a Ferrater també com a exemple de la manera en què un escriptor treballa amb els materials de la seva imaginació. Dit amb les paraules del «Poema inacabat» que hem citat més amunt, li representà l'oportunitat d'extreure d'un text encara més sentit que no en solien treure els «erudits» que «el mig llegeixen, mig anoten» (una feina que altrament ell considerava admirable, com hem vist, i per la qual els saludava «de cor» i els donava les gràcies).

El document, de publicació pòstuma, el constitueixen tres fulls solts sense numerar, extrets d'una antiga llibreta grapada de mida quartilla (17 × 22 cm), escrits a mà per les dues cares, formant dos grups de pàgines consecutives (4 + 2). Són les úniques pàgines conservades d'un diari que ell mateix datà entre els anys 1954 i 1957 (els anys del seu descobriment de March en l'edició de Bohigas, com sabem, i els immediatament anteriors a la redacció dels seus primers

30. Hi ha un esment de l'edició de Pagès en el document independent que posà al final del plec (en la nota al v. 32 de la poesia CII: «Són innombrables els casos en què Pagès i Bohigas no entenen un passatge perquè no pensen en encavallar el sentit d'estrofa a estrofa»), però el més probable és que el coneixement que en tenia fos indirecte, a través dels comentaris de Bohigas. L'exemplar de l'edició de Pagès conservat en el Fons Joan Ferraté no porta anotacions de la mà de Gabriel Ferrater; sí que en porta, en canvi, de la del seu germà, que devia ser qui adquirí l'obra. Agraïm la informació que ens ha facilitat Jaume Rufí (vegeu la nota 13).

31. Vegeu, per exemple, el cas que hem comentat a la nota 22. En alguna ocasió esmena el text amb encert; així, a XLVII, 32, «gens» (adverbi segons Bohigas) esdevé «gents», i aquesta esmena passà a Ferraté (1979) i als editors posteriors.

poemes publicats, que cal situar pels volts de l'abril de 1958):³²

Del 54 al 57 havia escrit una mena de diari que vaig cremar, i ara em sap greu, en el qual, però, no deia «avui m'ha passat tal cosa i demà tal altra», sinó que sota la forma de l'aforisme seguint els models de Nietzsche i de La Bruyère, deia el que em semblava sobre la gent de la península, i sobretot els catalans. Però no m'acabaven de satisfer.³³

D'aquestes notes més o menys aforístiques, les que s'han conservat en el document manuscrit estan totes cancel·lades per ell mateix (amb una o dues ratlles que les travessen en diagonal), tret de les que fan referència a March.³⁴ Serien aquestes, doncs, les úniques que volia aprofitar. S'hi pot fer la distinció a simple vista entre *a*) la còpia i el comentari breu de tres llocs marquians (XCII, 7-10; XVII, 49-52; LIII, 1-8), en una primera anotació distingida amb una ratlla al marge; *b*) la còpia de dos llocs més (LIV, 21-24; LXXIV, 49-52) a continuació d'un comentari del qual només s'han conservat les dues darreres línies; i *c*) la còpia d'un passatge extens (LXXVIII, 17-40) amb ortografia i puntuació noves, sense cap comentari.³⁵

32. Procedeixen del mateix diari dues reflexions breus sobre Joan Maragall, quatre sobre Narcís Oller i una sobre Marià Vayreda, totes datades el novembre de 1957 (Ferrater 1979: 99-102 i 132-137); les cinc darreres s'han conservat perquè Ferrater les feu arribar a José María Valverde el febrer de l'any següent. Joan Ferraté, editor d'aquests materials del diari abans que sortís a la llum la part a què ara ens referim, informà que el seu germà «el va destruir abans de l'abril del 1958» (Ferrater 1979: 8).

33. «Gabriel Ferrater, in memoriam», conversa amb Baltasar Porcel (Ferrater 1986 [1972]: 531). En la seva edició de les pàgines conservades del diari, Joan Ferraté en donà la mateixa datació, però en alguns llocs va posar-la entre interrogants (vegeu Ferrater 1995: 11, 93 i 96, i la nota anterior).

34. L'edició pòstuma en el volum *Cartes a l'Helena i residu de materials dispersos* (1995: 93-96), a cura de Joan Ferraté i José Manuel Martos, no donava compte d'aquesta diferència. L'original forma part del llegat esmentat a la nota 8.

35. En l'edició pòstuma de les pàgines conservades del diari (vegeu la nota anterior) les cites de March presenten errates ocasionals; les lliçons de l'original

Aquestes anotacions devia voler salvar-les per conservar fragments del text de March puntuats per ell. L'interès en el moment d'escriure-les respon a una diversitat de motius. Sembla clar que en el cas de *c*), i també en el de *b*), allò que li podia haver atret l'atenció en primer lloc era la reflexió de March sobre la pròpia experiència (o «inexperiència», com diu en una altra nota d'aquest diari).³⁶ Els tres passatges donen la descripció detallada de l'estat psicològic del jo enamorat, amb els motius del transport en l'altre, la dependència, la por i la timidesa. Confirmant aquesta orientació del seu interès, les ratlles conservades que precedeixen els dos més breus diuen: «[...] tenia una viva consciència de l'horrible perill enclòs en l'ésser estimat».

En el cas de *a*), en canvi, hi devia pesar més la voluntat de subratllar allò més singular que havia anat descobrint en la lectura del clàssic. Ferrater s'interessà aquí per les «imatges» de March, o sigui per la seva manera de fer poesia. Hi trobem l'observació que les imatges «cauen sempre sota un esquema antropomòrfic: més precisament, dramàtic», en el sentit que «hi ha en totes dos elements, i un d'ells realitza una acció de caràcter humà, intencionada, damunt l'altre»; la constatació «desconcertant» és que, molt sovint, «la relació d'acció a passió s'inverteix»; i d'aquí la conclusió: «Té March un estrany sentiment de l'equació de l'acció i la reacció en el domini moral. ¿Dostoievski, ja?». Val la pena de fixar-se en els tres exemples que il·lustren la reflexió, i en els comentaris que ell hi posà. Són els següents:

En ma dolor si prim e bé es cercava,
se trobarà que delit s'hi contorna;
doncs, durarà, puix té qui la sostinga,
car sens delit dolor crey no's retenga.

de Ferrater són: «dona 's casta» (XVII, 51), «s'altera 'n» (LIII, 4), «d'açò 'm» (LXXVIII, 27), «Car dintre mi» (LXXVIII, 34), i «tot quant és» (LXXVIII, 40).

36. «El tema de la literatura moral no és l'experiència que l'escriptor té dels altres; és la inexperiència en què se sent davant d'ells.»

— És la planta [paràsita] la que sosté el seu [arbre mare].³⁷

Sí com empeny ballesta lo quadrell
aitant com pus la sua força basta,
la voluntat de l'hom o dona 's casta
tant quant amor sa força sten en ell.

— La força de la ballesta domina la inèrcia del quadrell, i la castedat de l'home o la dona és dominada per la força de l'amor.

Ab tal dolor com l'esperit s'arranca
e dins lo cos comença fer camí,
e roman fred lo lloc d'on parteix si,
la viva carn s'altera 'n groga i blanca,
molt e pus fort dolor mon desig sent
com ha partir de la mia sperança:
no és del tot, mas en lo camí 's llança;
ja mon esper demostra alterament.

— Més aviat tendiríem a imaginar que és l'esperança qui abandona el desig, i el cos qui sofreix quan l'esperit l'abandona.

Aquests comentaris demostren que Ferrater cercava en les imatges de March una reflexió que entrés dins el «domini moral», expressada en els termes que resultarien familiars a un home d'avui. Els primers versos que comentà exposen la idea que el dolor no es reté sense el delit —ja que és el delit allò que impedeix d'oblidar—, una idea de base psicològica molt present en les poesies de March a la mort de l'estimada (és en aquest sentit que es pot dir que el delit sosté el dolor). Però aquí no era pas expressada amb una imatge explícita, com la que Ferrater volgué treure de l'ús figurat dels verbs, «contorna» i «sostinga»; és aquesta imatge que ell mateix havia deduït la que

37. Els mots entre claudàtors són de Joan Ferraté, que els escriví amb llapis en els llocs que el seu germà havia deixat en blanc. (En el plec mecanografiat, la nota corresponent a aquests versos en confirma la interpretació: «7-9. Reversió de la metàfora. El delit es contorna a la dolor; sembla doncs que és aquesta que hauria d'ésser vista com la canya de sosteniment de la planta delit».)

considera una «reversió» (la «planta» delit sostenint la «canya» dolor al voltant de la qual s'enfila), una imatge que no concordava amb l'experiència comuna. En el segon exemple, si en desenrotllem els implícits, el sentit literal vindria a ser: 'així com la ballesta empeny el quadrell [només] fins allà on la seva força abasta, així la voluntat de l'home o dona és casta [només] fins allà on l'Amor hi estén [i la supera amb] la seva força' (o com anotà Bohigas: contra l'amor no hi ha defensa). Aquí és l'expressió concentrada el que portà Ferrater a identificar-hi un altre cas de reversió de la imatge, per l'assimilació de la «força» de la ballesta (entesa com a subjecte agent) a la «força» de l'Amor (entesa com a subjecte pacient). En el tercer exemple, finalment, de nou Ferrater s'estranyà que March digués el contrari del que sembla versemblant. Però aquí hi ha dues o tres consideracions a fer. March no escriu «sofriment», sinó «dolor», i el dolor és de l'esperit (l'ús que en fa no és metafòric); en el context de les poesies a *Llir entre cards*, sí que té sentit que el desig es departeixi de l'esperança (això és, que el desig es mantingui encara viu quan ja no hi ha esperança —d'amor honest, i en reciprocitat—, i d'aquí l'aparició de la «ira», motiu central d'aquesta poesia); i de fet l'acció del desig no seria «abandonar» activament l'esperança: l'expressió «ha partir de» deu voler dir que el desig es veu obligat a renunciar a l'esperança (vegeu LIV, 17, també a *Llir entre cards*: «ma sperança ·m bandona»).

Els exemples demostren l'interès de Ferrater per aclarir el funcionament d'aquestes imatges que són tan freqüents en la poesia de March, en la mesura que hi reconeixia la funció de fer més precisa l'anàlisi de les passions, la de l'amor en primer lloc. Els tres exemples amb què ho il·lustrà, els prengué dels volums IV, II i III de l'edició de Bohigas, respectivament, cosa que permet d'assegurar que l'anotació del diari no pot ser anterior a 1955, i que en aquell moment havia llegit amb atenció tot el corpus marquès publicat. El comentari és aquí un bon indicatiu de la mena de qüestions que ja s'estava plantejant el futur creador.

Consignem finalment, en una descripció sumària, altres documents de publicació pòstuma o encara inèdits que proven el seu interès sostingut per l'obra del poeta valencià. La majoria són posteriors

als que acabem de descriure i tenen un caràcter més circumstancial; només alguns són encara documents de treball.³⁸

Hi ha al·lusions a llocs de March en les poesies que escriví per al seu primer llibre, *Da nuces pueris*. «Sobre la catarsi» es clou amb les frases «La carn més pura ja somnia. / Vol carn, sense l'empelt de la memòria / d'una altra carn, senil. No vol més verb» (1960: 43, v. 19-21); aquests versos en reprenen un de March «La carn vol carn, no s'hi pot contradir» (CXXIIb, 49), i així ho feu constar el mateix Ferrater, en una anotació manuscrita al marge d'un exemplar del seu llibre.³⁹ «Il gran rifiuto», una altra poesia inicialment destinada a aquest recull i després descartada, i que s'ha conservat a l'arxiu de la censura de l'administració franquista,⁴⁰ presenta el poeta adreçant-se a l'estimada i retraient-li que es mostri «incorruptible, / despietadament plena de seny, avara / de la folla dolçor de fer-te amable» (v. 12-15); la manca de pietat de la dama plena de seny és un motiu marquià, evident, i també ho deu ser «el gran tribut que tu rebutges» (v. 6), expressió de l'amor ofert pel poeta que, associada amb el títol de la poesia –la cèlebre frase de Dante, aquí en funció sarcàstica–, fa pensar en el lloc del poema XIX de March en què el poeta enumera els seus mals: «e lo segon és terrible refús / que vós mostrau si-us feya nqueriment» (v. 19-20).

El deute amb March també és evident a «Tant no turmenta», una de les poesies del seu segon llibre, *Menja't una cama* (1962: 31). Ferrater tragué el títol d'una octava de la poesia LXXIII: «Dolor d'amor

38. Es conserven tots dins el llegat de Gabriel Ferrater i Joan Ferraté ja esmentat (vegeu la nota 8); donem entre parèntesis la referència de la publicació original i/o de la publicació pòstuma dels que no són inèdits.

39. Aquest exemplar amb anotacions seves es pot consultar en el Corpus Literari Digital de la Càtedra Màrius Torres (<<http://www.catedramariustorres.udl.cat/materials/manuscripts/exemplars/index.php>>).

40. L'Archivo General de la Administración, a Alcalá de Henares. L'obra fou presentada a censura el 12 de febrer de 1960. Devem aquesta informació, així com una reproducció dels textos de les primeres poesies de Ferrater que no arribaren al llibre, a Jordi Cornudella. Vegeu ara l'edició crítica de *Les dones i els dies* (Ferrater 2018: 220).

a mi tant no turmenta / qu'exir volgués de son amargós terme / e si davant me veig d'absença verme / e lo conort contr'amor dant empena, / yo'm dolch en tant de guarir de la plaga / que cerch verins per què lo conort muyra, / y en gran delit mon cor jamés abuyra / ffin's qu' en amor ma penssa està vaga» (v. 17-24). L'octava també li suggerí la reflexió sobre l'oblit (el consol de les «hores amicals», representat com flocs de boira) i la pervivència del dolor de l'absència («la teva terra / de línies terriblement verídiques», que és la visió «del paisatge un instant net»).

L'altre deute textual amb March en la seva poesia es troba a «Estiu», una composició destinada a *Teoria dels cossos* (1966) que restà inèdita.⁴¹ La formen cinc estrofes de quatre decasíl·labs femenins, sense rima però amb el mot refrany *com* al tercer vers, a manera d'exercici de versificació. El poeta hi relata el patiment nocturn, i la gelosia, per la possible infidelitat de l'estimada, que es troba en un indret llunyà. Li devia venir al cap la cançó d'absència que obre el cançoner de March en les edicions modernes. A la darrera estrofa Ferrater contrafà la tornada del model:

Buida de seny, bé que el cor se us dispersi,
que uns pobres mots redrecin tort d'absència
i escriviu llarg. Sóc tot enveja com
s'abeura el sol al riu de la pell vostra.⁴²

41. Conservada al Fons Valentí de la Biblioteca de Catalunya. La poesia havia de precedir «Esparver», que primer es deia «Furtiu», en la sèrie de poesies que Ferrater disposà en aquest llibre en ordre alfabètic. Es pot datar de l'any 1962, probablement al mes d'agost. La destinatària, Helena Valentí, era parella seva des del setembre de 1961. De nou agraïm a Jordi Cornudella la informació i la reproducció de l'original mecanografiat; el poema es pot llegir ara en l'edició crítica de *Les dones i els dies* (Ferrater 2018: 235).

42. Cf. «Plena de seny, quant amor és molt vella, / absència és lo verme que la guasta, / si fermetat durament no contrasta, / e creure poch, si l'envejós consella» (I, 41-44).

Les referències a March en altres escrits, encara indicatives d'un interès personal per la seva poesia, són bastant nombroses a principis dels anys seixanta. En fem una relació ràpida (a la tercera part en comentarem algunes amb més detall). En la nota que tanca *Danucis pueris* el posà, amb Carner, entre «els poetes catalans que més sovint recordo» (1960: 73-74). Del mateix Carner, en un article d'enciclopèdia inèdit que devia escriure pels volts de 1963, en postulà la influència de March en la poesia amorosa a partir de 1912-1914 (1994: 302). I en un targetó que devia fer imprimir a l'estiu de 1964, amb motiu del seu casament, els dibuixos que havien fet Jill Jarrell i ell d'un mateix motiu natural es presentaven acarats i acompanyats, respectivament, de versos escrits a mà per cadascun, de Chaucer i de March (XIII, 1-2: «Colguen les gents ab alegria festes, / Loant a déu, entremesclant deportes...»)⁴³.

Un document interessant al final d'aquesta etapa és la carta que adreçà al professor nord-americà John Frederick Nims al gener de 1965, en assabentar-se que havia traduït a l'anglès una poesia de March (la poesia LXVIII, «No 'm pren així com al petit vailet») a la revista *Poetry*. Ferrater li expressà el seu entusiasme, oferí l'ajuda i li raonà en aquests termes la necessitat d'una traducció de March a l'anglès (traducció que deia que s'havia plantejat de fer ell mateix amb Jill Jarrell):

I am convinced that March can and must re-enter very soon the main channel of literature, and that the best way to help him would be an English translation. As poetry is running now, only in the English speaking world would March be fully understood, and perhaps even too fully: what fresh and green pastures, for instance, he might open to Empsonian criticism? (By the way, do you not think there is more than just a possibility that Donne, and perhaps even Herbert, had read March, at least in Montemayor's translation?) (1986: 461)

43. S'ha conservat dins el llegat a què hem fet referència en la nota 8. N'hi ha una reproducció dins el catàleg de l'exposició «Gabriel Ferrater. Pintura, poesia, lingüística» (Ajuntament de Sant Cugat del Vallès, 2006), p. [11].

L'explicació de l'ajuda que podia oferir-li és un bon resum de la feina que havia fet i que hem pogut resseguir en diferents documents dels primers anys:

Well, this letter is meant to offer you any kind of help I might be able to give. This may sound either naive or pretentious –but, after all, March is a poet in my language, and it is a simple fact that I am very near to him. I am sure you are as dissatisfied as I am myself with March's modern editors (although Bohigas is a good friend of mine), and I had to fight hard before first understanding March, and along the years I have piled up a good many annotations and emendations to the text. (1986: 462)⁴⁴

Després d'aquesta etapa modulà el seu interès definitivament. Els darrers documents ja són els d'un lingüista que es proposa estudiar el funcionament del llenguatge marquià. S'ha conservat un plec de folis amb les poesies I-VI retallades del segon volum de l'edició de Bohigas, amb el text seguit i els aparats al peu, així com un buidatge en fitxes del lèxic de March i potser d'altres textos antics, tots dos documents sense cap anotació. Sabem que a finals dels anys seixanta Ferrater tenia el propòsit de doctorar-se –un requisit per a l'estabilització com a professor universitari– i que la tesi que havia concebut era un estudi de «la llengua d'Ausiàs March», sota la direcció d'Antoni Comas.⁴⁵ «Serà una tesi perfectament clàssica, basada, és clar, damunt d'un vocabulari i d'una concordança exhaustives», escriví a Joan Triadú en una carta del desembre de 1968 en què li explicava el

44. A continuació (1986: 462-463) en comentava alguns llocs particulars (I, 2; CXVII, tornada; CXXVII, 223) i explicava que hi havia tres qüestions editorials mal resoltes, al seu entendre: la regularitat imposada a la distribució de la matèria en les octaves, la puntuació massa moderna (basada en la sintaxi i no en l'entonació), i la manca d'atenció a probables lectures literàries de March. (En relació amb aquesta darrera observació, cal dir que les seves hipòtesis semblen inversemblants des del punt de vista de la història cultural.)

45. Gabriel Ferrater començà a fer classes a la nova Universitat Autònoma de Barcelona el curs 1968-1969.

seu projecte, així com la manca de temps per a poder tirar-lo endavant, i li demanava de poder optar a una de les borses de treball que llavors concedia Òmnium Cultural. L'objecte de l'estudi el concretava en aquests termes:

Ara, el meu interès és molt més lingüístic que no pas filològic, i si he triat March no és pas pel fet que és el millor poeta català, ni tampoc perquè si fa no fa me'l sé de memòria, sinó perquè em fa l'efecte que és un dels escriptors de més «rendiment» mirant a la cosa que a mi m'interessa –la sintaxi. Ja saps que March és un escriptor de vocabulari molt reduït (pel despullament que porto fet fins ara, tinc la impressió que usa força menys de quatre mil mots), i això implica òbviament que és molt vasta la gamma de possibilitats sintàctiques (la «construcción y régimen», com deia el vell Cuervo) de cada mot. (La conjunció *e*, per dir només el cas més visible, pot adoptar pràcticament totes les funcions lògiques.)⁴⁶

És molt probable que els dos documents de treball conservats siguin aquests que deia que havia preparat per a l'estudi lingüístic, però no hi ha constància que arribés a portar-lo a terme. També devia quedar sense fer un estudi de la relació entre mètrica i sintaxi en el decasíl·lab ausiasmarquà que havia anunciat en la darrera entrega de la sèrie «De causis linguae» ([1971] 1981: 77-86).

3

Els documents conservats testimonien una lectura atenta de la poesia de March i uns projectes inacabats d'edició, traducció i estudi lingüístic. Manifesten la multiplicitat d'interessos personals que Fer-

46. Carta del 4 de desembre de 1968, que fou seguida per una resposta positiva de Triadú el 24 de gener i per la carta d'acceptació i agraïment de Ferrater el 25 març. Les tres cartes formen part del llegat a què hem fet referència en la nota 8. La darrera frase reprèn una observació prou anterior (reproduïda a la nota 27).

rater hi portà: *i*) aclarir el sentit literal d'una poesia de gran qualitat però no sempre fàcil d'entendre, presentar-ne el text de manera que es pogués llegir bé, divulgar-la en català i en llengües de més abast (castellà i anglès); *ii*) entendre una manera particular de fer poesia i extreure'n lliçons per a la pròpia pràctica; *iii*) observar-hi el funcionament del llenguatge, amb especial atenció als usos sintàctics. Aquests interessos, que en el fons s'encavalquen, els anà desplegant en accions successives: primer la lectura apassionada de la poesia de March quan estava a punt de posar-se a escriure poesia ell mateix, després, o de manera consegüent, els treballs per donar-la a conèixer i, finalment, el propòsit de concentrar-se en un projecte d'anàlisi tècnica, enllaçant amb la preocupació primera per l'aclariment del sentit literal. Respecte al primer i al tercer, la descripció dels materials conservats ja dona una idea de les orientacions concretes de la feina feta, i dels resultats. Respecte al segon, podem mirar de respondre encara algunes preguntes a partir del que indiquen els documents, portant-hi una mica de context. Què reconeixia en Ausiàs March el Gabriel Ferrater poeta? I per què li semblava tan important?

És ben sabut que ell mateix es definí com a «poeta medievista».⁴⁷ La nota sense títol al final del seu primer llibre, *Da nuces pueris* (1960), dona les claus més conegudes del seu acostament als poetes medievals:

La poesia medieval em té com un bon lector i no li costa gens de persuadir-me. A Bertran de Born, Chaucer, Villon, Skelton, hi trobo una còpia de veritat eixuta i àgil vista amb ulls nets i sentida amb cordialitat, que no em deixa enyorar les grans masses de líquid verbal que el renaixement va posar en ondulació. (1960: 73)

47. En el «Poema inacabat» (1966: 17, v. 76-80 i 88-93): «Vull que d'un cop tots es refacin / que copio els medievals. / Sempre ho he fet i declarat / i sempre he vist que no s'ho creien. / Ingenus que són. [...] / Sóc poeta medievista, / deixem-ho doncs per afirmat, / i deixa'm ara saludar / els lleials a l'edat mitjana / que no somnien cavalcades / ni alicorns ni sarraïns».

Més amunt hem vist com les mateixes idees es retroben en altres escrits seus dels anys cinquanta i seixanta. Rememorant aquesta època, Jaime Gil de Biedma explicà –l'any 1984, en una conferència també molt coneguda– la complicitat de «fellow conspirators» que l'havia unit amb Ferrater, centrada precisament en la poesia medieval com a exemple i inspiració per a la renovació poètica que tots dos creien que calia fer. S'hi havien acostat, puntualitzava Gil de Biedma, no pas com a crítics més o menys distanciat i objectius, sinó «a instància de parte», amb la lectura interessada de qui espera trobar-hi allò que necessita trobar per a la pròpia creació. I ho concretava en una sèrie d'«antítesis programàtiques» (remetent molt sovint a la nota a *Da nuces pueris*): defensa del llenguatge com a instrument de comunicació, un bé públic intel·ligible, en tant que compartit, contra la pretensió de la seva autonomia estètica; defensa d'una poesia amb sentit, contra els poetes que la reserven per a les seves estupefaccions; i defensa de la distinció entre fons i forma, contra el formalisme en poesia; els corollaris eren la necessitat de tenir «poc estil» i la necessitat d'ancorar la poesia en la realitat concreta de l'experiència humana, en comptes de reduir l'experiència a una «abstracta formalització» que la poesia recuperaria només com a realitat no contingent. En termes històrics, la realització d'aquest programa equivalia a rebutjar el model dominant de poesia que oferia la tradició immediata, simbolista; i a buscar-hi alternatives en poetes més allunyats en el temps («aliarse con los abuelos contra los padres», formulació ferrateriana d'un altre propòsit compartit, segons Gil de Biedma: de la mateixa manera que ell volia deixar enrere Jorge Guillén, Ferrater volia superar la tradició ribiana).

En una carta a J. V. Foix de 1961, Ferrater elogià una de les virtuts que havia descobert en la lectura d'*Onze Nadals i un Cap d'Any*:

La segona qualitat que sobretot m'impresiona en aquests poemes és la *materialitat*, la concreció objectiva de les imatges i de les accions. Fa temps que penso que la majoria dels poetes d'ara fan servir la metàfora enterament a contrapèl del seu bon ús: en lloc de prendre-la com un instrument per a la bona «defi-

nició» (en el sentit que els fotògrafs donen a aquest mot) de les coses, li demanen que els ajudi a desenfocar el món, a fer que tot s'assembli a tot i que res no sigui res. Fan combinacions de vents que cremen i flames que bufen, fins que arribem a dubtar que tinguin, ben complerts, els cinc sentits naturals. (1995: 119)

Aquí hi ha també un dels motius de la seva fascinació per la poesia de March. Hem vist que en les anotacions del seu diari aforístic de 1955-1957 en subratlla precisament aquest aspecte: l'ús d'imatges materials i concretes al servei de la definició de l'experiència, en comparacions i símls que li semblaven exactes i també, sovint, sorprenents.

Estretament relacionada amb aquest ús, hi ha la manera mateixa de presentar l'experiència en el poema. Quan Ferrater comunicà a Gil de Biedma el seu descobriment de la poesia de March, en la carta del 15 de febrer de 1956 que ja coneixem, li posà un sol exemple:

Copio un par de versos que han titilado mi nervio felicitario, y sospecho lo harán con el tuyo:

Los feyts d'amor no puc metre en oblit;
ab qui els haguí, ne el lloc, no em cau d'esment
(«A los hechos de amor no puedo echarlos en olvido; con quien los hube, ni el lugar, no se me cae de la mente»). (1986: 343-344)

La poesia XCI a què pertanyen aquests versos és una de les que Ferrater seleccionà per a l'article «Tres poemas de Ausiàs March», esmentat més amunt.⁴⁸ Es tracta d'una reflexió penedida sobre els mals que porta aparellats l'amor humà, a causa de la seva mudança. Sembla significatiu que Ferrater en triés per a Gil de Biedma l'únic lloc que fa referència a l'experiència amorosa concreta –sense indicar-ne

48. Els versos (XCI, 49-50) hi apareixen en una traducció lleugerament diferent, també en prosa: «No puedo echar en olvido los hechos de amor: con quien los hube, ni el lugar, no huye de mi mente».

una d'específica, tanmateix—, però també és interessant observar el context en què els versos fan sentit, que és tot ell retrospectiu i meditatiu, amb referències a l'efecte que tenen sobre les passions el pas del temps, els canvis de fortuna, el contrast de presència i absència, la mort, etcètera. L'exemple il·lustra bé els termes de la reacció compartida dels dos amics contra l'abstracció de l'experiència en la poesia simbolista. Evitant el moviment pendular cap a l'altre extrem —la simple presentació de l'experiència concreta en el poema: donar-hi l'anècdota i prou, no aspirar a fer-ne res més que un reflex de la realitat—, tots dos es proposaren una poesia en què l'experiència havia de ser donada sense abstraccions ni estilitzacions prèvies, fins i tot amb cruesa i amb recurs al llenguatge vulgar, si calia,⁴⁹ però comptant sempre que la seva presentació havia de servir per al retrat precís de la situació des del punt de vista del comportament humà, del joc dels interessos i les passions. «Entenc la poesia com la descripció, passant de moment en moment, de la vida moral d'un home ordinari com ho sóc jo», explicà Ferrater en la nota a *Da nubes pueris* (1960: 73), en la qual reflexionava sobre uns poemes que havia escrit entre els anys 1958 i 1959, just després d'haver descobert Ausiàs March; i en una entrevista posterior insistí que la seva intenció havia estat, efectivament, «de crear una poesia tan interessant com la prosa, com la novel·la, de recollir en la meua poesia el màxim nombre d'observacions morals, observacions sobre la conducta dels homes, de les dones» ([c. 1969] 1995: 140). El terme «vida moral» volia dir, doncs, la reflexió de la consciència sobre el que un fa, diu, pensa (o veu que fan, diuen, pensen els altres): el pensament crític que acompanya l'experiència i mira d'aclarir-la. És aquell mateix pensament que Ferrater havia volgut recollir en forma d'aforismes poc abans de posar-se a escriure poesia.

Que la poesia de March li interessà per aquesta raó, ho demostren els documents que hem descrit més amunt. A la llibreta d'espiral en-

49. Ferrater explicà en aquests termes la seva reacció «contra la poesia excessivament refinada, excessivament “exquisida” que s'escrivia en català» ([c. 1969] 1995: 139).

capçalà les observacions a les primeres quinze poesies amb epígrafs que volien identificar-ne el tema dominant, referint-lo a l'experiència individual i a l'actitud que hi adopta el poeta («enyorança», «fermetat», «malaltia», «timidesa», «espiritualitat», «correspondència», «misogínia», «deprecació», etc.). Al diari aforístic, la primera de les anotacions conservades es fixava en les imatges de March com a exponent d'«un estrany sentiment de l'equació de l'acció i la reacció en el domini moral», i la segona en la seva «viva consciència de l'horrible perill enclòs en l'ésser estimat». I les notes del fascicle mecanoscrit que no són purament tècniques tenen aquest mateix caràcter, per exemple la glossa dels versos 21-24 de la poesia VIII: «volia un amor que no fos una “passió”, un desig torturador: que fos un estat permanent». En tots tres casos és ben clar que Ferrater trobà en les poesies de March, abans que res, idees morals vinculades a experiències concretes i ben personals —aquella «còpia de veritat eixuta i àgil vista amb ulls nets i sentida amb cordialitat» de la poesia medieval a què havia fet referència en la nota a *Da nuces pueris* (1960: 73)—, a l'extrem contrari de la summa quintaessenciada i abstracta de la reflexió del jo poètic que li semblava pròpia de la manera simbolista.

Té una motivació anàloga la preferència per la poesia medieval (i la dels elegíacs llatins) contra la que dominà en la tradició occidental a partir del Renaixement. Ferrater, en la mateixa nota a *Da nuces pueris*, es manifestà escèptic davant de «les grans masses de líquid verbal que el renaixement va posar en ondulació» (1960: 73); i Gil de Biedma explicà la impaciència que els produïa a tots dos la característica tendència «al escamoteo de toda particular referencia a la vida y el mundo tras la hermosa y deliberada cobertura de un paradigma ético-estético de la vida y del mundo»; i afegia: «sentíamos, en cambio, que para los poetas medievales de nuestra afición, la vida y el mundo eran, de suyo, paradigmáticos y no requerían manipulaciones previas» ([1984] 2017: 406).⁵⁰ Aquestes preses de posició es

50. Més avall Gil de Biedma feia aquesta intel·ligent puntualització: «la extrañeza de las condiciones reales supuestas por sus poemas, al igual que advierte Joan Ferraté a propósito de la lírica griega arcaica, nos obligaba a poner

reconeixen també al darrere de la reflexió que proposà Ferrater en la seva «Nota preliminar» a «Tres poemas de Ausiás March», un text breu i inacabat, però important.⁵¹ Es tracta d'un esbós de presentació històrica de la poesia de March, que parteix de la constatació del seu aïllament: tot i tractar-se d'una obra poètica de primer ordre, molt present en el petrarquisme hispànic del segle xvi, hauria quedat «casi enteramente al margen de la subsiguiente evolución de la poesía europea, perdiéndose su ejemplo y su experiencia en una sorda e ineficaz lejanía».⁵² Ferrater veu March aïllat en el seu llenguatge: és el primer poeta que recorre al català –diu, subscriuint llocs comuns del coneixement històric del seu temps– «y hasta el siglo pasado era casi el último». I el veu aïllat, sobretot, en la seva època. És aquí on es trasllueixen clarament les seves preferències, i on insinua la raó de la predilecció absoluta per March, sense arribar a fer-la explícita. L'argument consisteix a contrastar March amb els altres poetes del segle xv que se li poden comparar: d'una banda, els «poetas cortesanos, finos y quebradizos», ja «estetizantes» per bé que no han descobert encara la *manera grande* que serà dominant al segle següent; d'altra banda, uns poetes ben diferents d'aquests, i també diferents de March, pel fet que són «simplemente medievales».⁵³ «La posición de March es más compleja», escriu Ferrater; però l'argument s'inter-

con la imaginación esas mismas condiciones como parte de la significación del texto. Precisamente por ello podíamos leerlos e imitarlos con una extrema libertad intelectual» ([1984] 2017: 406-407).

51. El reproduïm en apèndix (amb l'autorització de Jordi Cornudella, que li agraïm).

52. La influència de March en la poesia castellana era ben coneguda i l'havia estudiada amb detall Riquer (1946).

53. Són els altres poetes del segle xv que «no se dejaron alistar en aquel coro», igual que March: Villon, Henryson i Dunbar «y acaso nadie más». L'esment d'aquests dos poetes escocesos (i chaucerians) és un exemple de la gran capacitat lectora de Ferrater. William Dunbar (c. 1460 – 1513) tendeix a la sàtira i a la paròdia, i de vegades ha estat comparat amb John Donne; Robert Henryson (segona meitat del segle xv – abans de 1508) és l'autor d'unes *Moral Fabillis* de crítica social; vegeu Crutwell (1982).

romp en aquest punt. Les raons de la seva predilecció es deuen haver d'anar a cercar en les qualitats de la poesia marquiana que ja sabem que li interessaven i que aquests poetes no comparteixen: la capacitat introspectiva en l'anàlisi de les passions, al servei de la qual es posen la precisió de les imatges i el sotmetiment de l'expressió verbal a l'exactitud dels conceptes. (Serien les mateixes virtuts d'«intensidad pasional y seriedad imaginativa» que Ferrater atribuï a la influència de March sobre Josep Carner en el tractament dels motius de l'amor a *La paraula en el vent*, per les quals deia que havia pogut deixar enrere la «poesía madrigalesca» dels seus llibres anteriors.)⁵⁴ També devia tenir en compte la seva capacitat de parlar de l'amor amb concreció personal, sense embuts.

Per a confirmar-ho, i completar el raonament històric que esbossa en la nota inacabada, podem recórrer a un altre escrit que li pot ser atribuït, també per la coincidència d'idees: les pàgines sobre Ausiàs March de la *Història de la Literatura Universal* d'Erwin Laaths publicada per l'editorial Labor (1967), en l'adaptació de la qual sabem del cert que col·laborà. Aquestes pàgines mostren el seu entusiasme per March –diu que és el millor poeta català de tots els temps, i dins la poesia medieval és només comparable al millor Dante de la *Comèdia* i al Villon del *Testament*–, alhora que reproduïxen alguns llocs comuns del coneixement que llavors es tenia de la seva poesia: l'ús excepcional de la llengua catalana, l'assimilació i superació de la tradició trobadoresca, el coneixement de la poesia italiana, la renúncia a la retòrica de l'embelliment de l'expressió. És en aquest darrer punt, sobretot, que el text deixa traslluir la personalitat i el punt de vista de Ferrater (s'hi retroba fins i tot la comparació amb els metafísics anglesos que hem vist més amunt, en la referència a John Donne i George Herbert que feu en la carta a Nims):

54. En l'article d'enciclopèdia que escriví pels volts de 1963, ja esmentat (1994: 302); hi observava que just abans de la publicació del llibre de Carner el 1914, havia aparegut l'edició de Pagès.

Auziás asimila perfectamente la influencia de los trovadores y de los italianos, pero se resiste a sutilizar bellamente los temas en busca de una perfección formal, en lo cual va mucho más allá que el propio Petrarca. Cree tener algo muy serio que decir, es un hombre imbuido de escolasticismo, atormentado por problemas morales, en constante lucha consigo mismo, desgarrado por inquietudes íntimas que se traducen en una violenta tensión expresiva, y no se presta al juego de la estilización cortesana; no retrocede ante lo prosaico, ante lo vulgar, lo poco armonioso, incluso lo feo; [...] Pero este desaliño formal se compensa sobradamente con el apasionamiento, la humanidad cálida y torturada que el poeta sabe dar a sus versos, que rebosan vigor y patetismo, un poco a la manera de los metafísicos ingleses (hay algo de metafísico y de barroco *avant la lettre* en este último medieval que parece enlazar con el siglo xvii por encima de la armoniosa y equilibrada lírica del xvi). (1967: 267-268)

A un poeta que volia fer poesia de reflexió moral sobre les realitats viscudes –i poesia de tema eròtic en primer lloc, sense cap por de presentar-hi les circumstàncies concretes–, l'exemple d'Ausiàs March li oferí un model d'ús de la pròpia experiència per a la creació literària: un model complex, en què la renúncia a qualsevol abstracció o estilització prèvies no conduïa directament a la confessió del jo ni a la mera representació realista. En aquest article hem comentat diferents aspectes de l'aproximació de Gabriel Ferrater al llegat marquès, els que hem sabut resseguir en els documents conservats. Determinar quins deutes (a part d'algun índex literal) té contrets la seva pròpia obra amb l'obra del gran clàssic del segle xv, que tant arribà a interessar-li, seria matèria per a un altre estudi.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BOHIGAS, Pere (1952-1959) (ed.). Ausiàs March, *Poesies*. 5 vols. Barcelona: Barcino.
- (1982) [1959]. «Ausiàs March, home escindit?». Dins: *Aportació a l'estudi de la literatura catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 205-207.
- CABRÉ, Lluís (2014). «Ausiàs March: vida, obra, transmissió i cultura». Dins: Àlex Broch (dir.). *Història de la literatura catalana*. Vol. II: *Literatura medieval (II): Segles XIV-XV*. Direcció a cura de Lola Badia. Barcelona: Enciclopèdia Catalana / Barcino / Ajuntament de Barcelona, p. 353-371.
- CRUTWELL, Patrick (1982). «Two Scots Poets: Dunbar and Henryson». Dins: Boris Ford (ed.). *The New Pelican Guide to English Literature*, 1: *Medieval Literature. Part one: Chaucer and the Alliterative Tradition*. Londres: Penguin, p. 318-330.
- FERRATÉ, Joan (1968). «La vigília nocturna del amant. (Notas a un topos antiguo)». Dins: *Dinámica de la poesía. Ensayos de explicación, 1952-1966*. Barcelona: Seix Barral.
- (1979) (ed.). *Les poesies d'Ausiàs March*. Barcelona: Quaderns Crema.
- (1986) [1979]. «Gabriel Ferrater». Dins: Gabriel Ferrater. *Papers, cartes, paraules*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 539-543.
- FERRATER, Gabriel (1960). *Da nuces pueris*. Barcelona: J. Pedreira.
- (1962). *Menja't una cama*. Barcelona: Joaquim Horta.
- (1966). *Teoria dels cossos*. Pròleg de J. M. Castellet. Barcelona: Edicions 62.
- (1968). *Les dones i els dies*. Barcelona: Edicions 62.
- (1979). *Sobre literatura. Assaigs, articles i altres textos, 1951-1971*. Edició a cura de Joan Ferraté. Barcelona: Edicions 62.
- (1981). *Sobre el llenguatge*. Edició a cura de Joan Ferraté. Barcelona: Quaderns Crema.
- (1986). *Papers, cartes, paraules*. Edició a cura de Joan Ferraté. Barcelona: Quaderns Crema.
- (1994). *Escritores en tres lenguas*. Edició a cura de José Manuel Martos. Barcelona: Antártida / Empúries.

- (1995). *Cartes a l'Helena i residu de materials dispersos*. Edició a cura de Joan Ferraté i José Manuel Martos. Barcelona: Empúries.
- (2018). *Les dones i els dies*. Edició crítica a cura de Jordi Cornudella. Barcelona: Edicions 62.
- GIL DE BIEDMA, Jaime (2017) [1984]. «La imitación como mediación, o de mi Edad Media». Dins: *El pie de la letra. Ensayos completos*. Edició a cura d'Andreu Jaume. Barcelona: Lumen, p. 398-421.
- LAATHS, Erwin (1967). *Historia de la literatura universal*. Barcelona: Labor.
- LEVERONI, Rosa (1944). «El meu Auziàs March». *Poesia*, núm. 5, p. [1-2].
- (1951). «Les imatges marines en la poesia d'Ausies March». *Bulletin of Hispanic Studies*, XXVII, p. 152-166.
- PAGÈS, Amadeu (1912-1914) (ed.). *Les obres d'Auzias March*. 2 vols. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1925). *Commentaire des poésies d'Auzias March*. París: Honoré Champion.
- RIBA, Carles (1985) [1918]. «Al marge d'una versió de Dehmel». Dins: *Obres completes*, II: *Crítica*, 1. Edició a cura d'Enric Sullà. Introducció de Giuseppe Sansone. Barcelona: Edicions 62, p. 87-89.
- (1986) [1935]. «Horaci en les literatures ibèriques». Dins: *Obres completes*, III: *Crítica*, 2. Edició a cura d'Enric Sullà i Jaume Medina. Barcelona: Edicions 62, p. 121-145.
- (1986) [1948]. «Nota a la poesia d'Ausiàs March». Dins: *Obres completes*, III: *Crítica*, 2. Edició a cura d'Enric Sullà i Jaume Medina. Barcelona: Edicions 62, p. 151-152.
- RIQUER, Martí de (1946). *Traducciones castellanas de Ausias March en la edad de oro*. Barcelona: Instituto Español de Estudios Mediterráneos.
- (1964). «Ausiàs March». Dins: *Història de la literatura catalana. Part antiga*. Vol. 2. Barcelona: Ariel, p. 471-567.

Apèndix

TRES POEMAS DE AUSIÀS MARCH

NOTA PRELIMINAR. Al realizar por vez primera la grandeza de la poesía de Ausiàs March (c. 1397 – 1457), tal vez nos sorprenda, y tal vez ingenuamente nos irrite, el hecho de que tan considerable poeta haya quedado casi enteramente al margen de la subsiguiente evolución de la poesía europea, perdiéndose su ejemplo y su experiencia en una sorda e ineficaz lejanía. Ciertamente que casi todos los poetas del Renacimiento castellano leyeron e imitaron a March, y que entre sus traductores se cuentan nada menos que Jorge de Montemayor y Quevedo; pero lo más genuino e interesante de March es algo muy distinto de lo que entendían por poesía los escritores italianizantes del quinientos, de modo que tanta imitación apenas aprovechó más que algunos elementos aislados y no muy hondos de su obra; March fue apreciado como una rica cantera de imágenes, no como un edificio. Hay una excepción, y es precisamente la de Quevedo. Otra, moderna, es la de Unamuno. Apenas se exagera al decir que de todos los poetas que han conocido la obra de March, los dos únicos que son de su misma raza poética, y que por lo tanto han podido interesarse por ella sinceramente, son Quevedo y Unamuno. Poco es, sobre todo teniendo en cuenta que Unamuno y Quevedo son a su vez dos poetas aislados, extravagantes respecto a sus coetáneos y a la tradición poética de su lengua.

Sería difícil imaginar para un escritor aislamiento mayor que el de March. Aislado, en primer lugar, en su lenguaje. Hay que pensar que March es, estrictamente, el primer poeta catalán (ya que los catalanes medievales utilizaron la *koiné* provenzal como lengua poética, y el propio Jordi de Sant Jordi, coetáneo de March, utiliza un lenguaje acribillado de provenzalismos), y hasta el siglo pasado era casi el último. Aislado, además, en su época. Este segundo aspecto de la soledad de March es el que realmente cuenta, y el que ha motivado su lamentable inutilización póstuma. Entre los dos espléndidos florecimientos poéticos de los siglos XIV y XVI, el XV es para la poesía una época de escasa vitalidad en unos, los más y los inferiores, y de dispersión y desconcierto en otros pocos: los mejores, entre los que se cuenta March. Olvidando a los pedantes y prescindiendo de los anónimos autores de romances y baladas, los que dan el tono en el siglo XV son poetas cortesanos, finos y quebradizos:

desde el marqués de Santillana y su amigo Sant Jordi en España, o el duque de Orléans en Francia, hasta los agrupados en la corte florentina de Lorenzo de Medici. Son ya poetas estetizantes, para los que la cualidad artística esencial es la belleza; pero no han descubierto todavía la *maniera grande* que constituirá la gloria de sus continuadores del siguiente siglo. Pronto se echa la cuenta de los poetas que no se dejaron alistar en aquel coro. François Villon, los escoceses Henryson y Dunbar, nuestro March, y acaso nadie más. Pero mientras que Villon y Henryson y Dunbar son poetas simplemente medievales, *todavía* no estetizantes al modo renacentista, la posición de March es más compleja, lo que hace más entero su aislamiento.

Si nos resolvemos a simplificar despiadadamente, podemos resumir lo que le ocurrió a la poesía en los siglos renacentistas diciendo que, mientras que el poeta medieval